

До Спеціалізованої вченої ради ДФ 2023-20
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61204, м. Харків, вул. Пушкінська, 77

Рецензія

на дисертацію Расько Юлії Олександрівни «Обмеження свободи договору у цивільному праві України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузь знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

1. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Представлена робота є актуальним теоретичним дослідженням, увага в ньому, здебільшого, сконцентрована на теоретичних засадах та особливостях обмеження свободи договору. В той же час, і з практичної точки зору вона не позбавлена актуальності, адже сама по собі, за своєю тематика обмеження свободи договору, є перспективною, в першу чергу з точки зору євроінтеграційних процесів, адже процедура адаптації до євроінтеграційних процедур вимагає імплементації та уніфікації механізмів договірної роботи. Визначена дисертанткою мета, яка полягає у комплексному дослідженні обмеження свободи договору у цивільному праві України, а також напрацювання практичних рекомендацій із вдосконалення цивільного законодавства із врахуванням європейських стандартів на нашу думку була досягнута у повному обсязі.

Окреслені в дисертаційній роботі положення є доволі важливими з точки зору євроінтеграційних процесів в Україні. Проблематика обмеження свободи договору є однією з ключових проблем договірної права у країнах західного світу, для яких дотримання критерію «свободи» в більшості випадків є критично важливим аспектом.

Дійсно, сучасній приватноправовій доктрині бракує комплексного дослідження із врахуванням європейських підходів категорії «свобода договору» та її обмеження, щоб могли стати основою європеїзації приватного права в умовах рекодифікації Цивільного законодавства та необхідної трансформації правового регулювання із врахуванням потреби повоєнної відбудови України. Вказане свідчать про актуальність та важливість обраної теми дослідження.

Разом із тим, варто відзначити, що в доктрині цивільного права немає єдиної позиції щодо визначення сутності та видів обмежень свободи договору у цивільному праві України. Більшість цивілістів зупиняються на характеристиці окремих обмежень свободи договору, одночасно не наводячи загальної системи обмежень свободи договору. Окрім того, питання зв'язку обмежень свободи договору зі способами правового регулювання цивільних відносин у вітчизняній науці досліджувалось досить опосередковано. Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що в українській цивілістиці все ще в повній мірі не сформувалися концептуальні засади свободи договору, а отже, наукове дослідження у сфері обмеження свободи договору у цивільному праві України дає можливість підвищити ефективність правового регулювання окреслених відносин, удосконалити чинне законодавство та виключити цілу низку проблем у правозастосуванні.

Саме тому, без сумніву можна стверджувати, що тема дисертації «Обмеження свободи договору у цивільному праві України» є на часі, а дослідження дисертантки слугує важливим внеском до наукового доробку з проблематики свободи договору.

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертантка провела всебічний і глибокий аналіз наукових та практичних підходів щодо питання обмеження свободи договорів. Вона дослідила правову природу, фактори та аспекти, що впливають на такі обмеження та запропонувала підходи до подолання проблем у цій сфері.

Структура дисертації є чіткою та логічною. Робота вдало побудована і містить велику кількість важливих наукових аспектів, таких як порівняльний аналіз, узагальнення підходів науковців-цивілістів та юристів-практиків, а також дослідження історичних аспектів обмежень свободи договору. Ці результати дисертантка отримала завдяки вдалому застосуванню методів наукового дослідження та підходах, які ґрунтуються на глибокому аналізі наукових джерел, актів цивільного законодавства України, США та країн ЄС, а також української та міжнародної судової практики.

Перший розділ роботи стосується загальнотеоретичних засади обмеження свободи договору у цивільному праві України, досліджено правову природу та види обмежень свободи договору. Завданням дисертантки в рамках другого розділу роботи було дослідження особливостей здійснення обмежень свободи договору у вітчизняному цивільному праві. В свою чергу, в рамках третього розділу свого дослідження, авторка провела порівняльний аналіз обмежень у законодавстві України та цілого ряду країн Європейського Союзу.

Позитивним моментом, також, є робота авторки зі значним обсягом досліджених джерел, що увібрала в себе праці вітчизняних та зарубіжних вчених, велику кількість як вітчизняної, та і зарубіжної судової практики.

3. Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Запропоновані авторкою результати дослідження слід охарактеризувати такими, що наповнені високим рівнем наукової новизни та є достовірними. Велика кількість сформованих положень мають або абсолютно новий характер, або досліджені з іншого боку, тому наповнені унікальними тезами. До них, наприклад, можна віднести, зокрема висновки автора та положення новизни.

Варто позитивно відмітити положення новизни «дістали подальший розвиток». Так, відповідно пункту 1, він же пункт 4 загальних висновків по роботі, як зазначає авторка, при укладенні публічних договорів та договорів приєднання свобода договору суттєво обмежена, як щодо можливості відмови

від укладення публічного договору з боку підприємця, так і щодо сторін, які приєднуються до договору приєднання чи публічного договору, що позбавлені можливості визначати умови договору. Особливістю підстав обмеження свободи договору на етапі укладення публічних договорів та договорів приєднання є те, що свобода дій щодо укладення є тільки в однієї із сторін. При укладенні попереднього договору свобода сторін обмежується темпорально і частково, оскільки на етапі укладення попереднього договору учасники цивільних правовідносин вправі вільно визначати вид та зміст договору і підпадають тільки під загальні обмеження свободи договору. Обмеження свободи договору має місце і при укладенні його з особою, яка перемогла на торгах. При цьому як при добровільних, так і при примусових публічних торгах має місце обмеження свободи договору, особливо у частині вибору контрагента. Також, при укладенні таких договорів свобода договору суттєво обмежена, як щодо можливості відмови від укладення публічного договору з боку підприємця, так і щодо сторін, які приєднуються до договору приєднання чи публічного договору, що позбавлені можливості визначати умови договору. Особливістю підстав обмеження свободи договору на етапі укладення публічних договорів та договорів приєднання є те, що свобода дій щодо укладення є тільки в однієї із сторін. Дійсно, цілий ряд договорів, зокрема, в сфері надання послуг наділений такими особливостями, при цьому одна із сторін жодним чином не може впливати на зміну умов цього правочину, що вдало описано авторкою як однією із особливостей обмежень свободи договору.

Цікавою є теза авторки на сторінці 156 щодо розмежування поняття типові умови договору та типовий договір. Аналіз норм ЦК України показав використання двох термінів «типові умови договору» та «типовий договір». Типові умови договору згадуються у статті 630 ЦК України, проте, не дається визначення поняттю, але допускається, що саме у договорах, окремі умови можуть бути визначені на основі типових для певного виду, окрім того такі типові умови можуть бути визначені як звичаї ділового обороту. В свою чергу,

стаття 637 ЦК України допускає врахування типових умов та типових договорів при тлумаченні.

Варто відмітити досліджений авторкою підхід обмеження договірної свободи з метою захисту прав споживачів, що випливає із концепції «захисту слабшої сторони». Дійсно, така практика не є новою, для цілого ряду країн Європейського континенту. В той же, час такий підхід, в деяких випадках може суттєво поліпшити становище однієї з сторін правочину, під час здійснення захисту свої прав та законних інтересів.

Також, слушною думка дисертантки, щодо підходу, що стандарти, які гарантовані законодавством є обмеженням договірної свободи задля захисту прав споживачів: встановлення законом чіткого переліку даних та інформації, про які має бути обов'язково повідомлено споживача перед укладанням договору; додаткове право споживача на розірвання договорів, у випадках та порядку, встановленому законом; гарантії для споживача щодо поставки товару (надання послуг) у вигляді чітких строків, визначених законом; можливість заміни товару аналогічним, тільки якщо споживача про таку умову договору було повідомлено заздалегідь. Стандарти, як певні, встановлені державою, правила та норми, які застосовуються для продукції, робіт та послуг, що надаються споживачам за цивільно-правовими договорами, створюють певні обмеження для сторін таких правочинів. Такий підхід є доволі вдалим, з точки зору дослідження обраної проблематики.

4. Наукова і практична цінність одержаних результатів є такою, що полягає в можливості застосування ідей та висновків дисертаційної роботи, в правотворчій діяльності для удосконалення положень чинного цивільного законодавства України; у правозастосовній діяльності шляхом їх застосування судами при розгляді відповідних категорій справ, адвокатами, нотаріусами та іншими суб'єктами під час здійснення професійної діяльності і суб'єктами правореалізації; у навчальному процесі під час викладання цивільно-правових дисциплін та при підготовці навчально-методичної літератури.

5. Повнота викладення наукових положень та висновків в опублікованих працях.

Повнота викладення положень дисертації в опублікованих працях. За результатами дослідження автором опубліковано 8 наукових праць з яких 4 наукові статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в періодичному науковому виданні іноземної держави з юридичного напрямку та тези 5 доповідей на науково-практичних конференціях. Таким чином, результати дослідження пройшли належну апробацію згідно з вимогами чинних нормативно-правових актів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній науці цивільного права України комплексною роботою, в якій визначено сутність обмеження свободи договору у цивільному праві України, а також обґрунтовано ряд авторських висновків, розроблено практичні рекомендації та пропозиції до удосконалення законодавства у процесі рекодифікації ЦК України із врахуванням європейських стандартів правового регулювання обмежень свободи договору. Зокрема новизна проявляється у таких положеннях, висновках і пропозиціях.

6. Дискусійні положення та зауваження.

1. На сторінці 25 роботи міститься теза авторки, «На наш погляд більш оптимальним є третій підхід, за якого добросовісність є призматичним критерієм свободи договору, який є водночас і ефективним регулятором переддоговірних та договірних відносин, і інструментом корегуючого обмеження договірної свободи.» Така позиція, на наше переконання є дискусійною, вважаємо не доцільним робити поєднання принципу добросовісності зі свободою договору, а тим більше вважати його елементом або критерієм останнього, тому вважаємо, що така теза потребує більш ґрунтовного дослідження та обговорення. Цікавить аргументація авторки своєї наукової позиції.

2. На нашу думку потребує більш детального аналізу та уточнення положення підрозділу 2.2., відповідно до якого, увага, здебільшого, приділена умовам договорів, однак увага, приділена саме обмеженням свободи договорів, є незначною, що хотілося б побачити в подальшому науковому дослідженні дисертантки.

3. Спірною, на нашу думку, є позиція, відповідно до якої, запропоновано умови договору з позиції саме обмеження свободи договору розділити на такі групи: імперативні (чіткі умови, які абсолютно обмежують свободу договору); відносно-імперативні (умови договору, що можуть бути встановлені сторонами договору, але у випадку не визначення їх сторонами спільно, діють законодавчі чіткі положення); диспозитивні (умови, які визначаються тільки сторонами чи однією з них і відсутні законодавчі норми, які б їх замінювали). На наше переконання, такі формулювання при дослідженні умов цивільно правових договорів є дуже дискусійним, на наш погляд. Категорія імперативності вважається певною формою вираження повелінь, приписів, вимог, що орієнтує особистість залежно від конкретно-історичних умов, обставин, адаптацію до встановлених суспільством стандартів поведінки, саме тому, вважаємо що використання такого найменування групи обмежень може спричинити певний дисонанс категорій, особливо в рамках дослідження питань свободи договору. Хотілося б почути, використовуючи приклади, що мала на увазі дисертантка під цією тезою.

4. Такою, що потребує уточнення, вважаємо тезу, що типові договори суттєво обмежують свободу договору і вони є окремими видами правочинів, що мають типові істотні умови для однакового регулювання окремих цивільних правовідносин. Практика в Україні щодо типових договорів дозволяє виділити серед них ті, які затверджені на рівні уряду, інших центральних органів влади, публічних органів, органів місцевого самоврядування та окремих суб'єктів цивільного права. На нашу думку, типові договори дійсно дещо відрізняються від загальної договірної конструкції, зокрема, тим, що їх форма та зміст є затвердженими. В той, же час питання про те, що це є обмеженням, а самі

договори слід відносити до окремих видів, є достатньо дискусійним. Саме тому, хотілося б почути, в чому, на думку дисертантки, полягає критерій відмінності типових договорів від цивільно-правового договору в класичному розумінні, з точки зору обмежень свободи договору?

Між тим, незважаючи на вищевикладені зауваження, слід зазначити, що вони мають уточнюючий або дискусійний характер і не впливають на загальний позитивний висновок про доктринальну цінність та наукову новизну результатів дисертації.

7. Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Рецензована дисертаційна робота Расько Юлії Олександрівни має наукову новизну і практичну значущість. Зміст повністю відображає основні положення дисертації. Дисертація написана грамотно, лаконічно, науково. Дисертаційна робота Расько Юлії Олександрівни «Обмеження свободи договору у цивільному праві України» за актуальністю, змістом, повнотою викладу її результатів у публікаціях здобувача, обсягом і якістю оформлення відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а також вимогам до оформлення дисертацій, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2022 року №40, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Віктор ПОПОВ